

УДК 37.036.5

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.2.5>**О. С. Монке**

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Т. М. Болотенко

магістрант кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано проблему творчості і розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. Сформовано педагогічні умови розвитку творчих здібностей у художньо-мовленнєвій діяльності старших дошкільників. Уточнено ключові позиції дослідження. Дитячу творчість розуміють як створення дитиною суб'єктивно значущого для неї продукту і характеризують тим, що дитина емоційно-ціннісно ставиться до твору через художнє слово. Літературну творчість розуміють як здатність дитини самостійно складати розповіді, оповідання і казки. Феномен «творчі здібності» визначають по-різному. Зокрема, як здатність знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, спрямованість на відкриття нового і здатність глибокого усвідомлення свого досвіду, синтез характеристик особистості, які визначаються ступенем відповідності певного виду творчої діяльності вимогам до неї та зумовлюють її результативність. Творчу обдарованість розглядають як індивідуальний творчий мотиваційний і соціальний потенціал, що дає змогу отримати високі результати в одній (або більше) з таких сфер: інтелект, творчість, соціальна компетентність, художні, психологічні та біологічні можливості. Талант розуміють як систему якостей і особливостей, що дає змогу особистості досягти видатних успіхів в оригінальному здійсненні творчої діяльності. Творчі здібності яскраво проявляються в дошкільному дитинстві й розвиваються в процесі спеціально організованого навчання, зокрема в художньо-мовленнєвій діяльності. Особливо міцний зв'язок між такими компонентами художньо-мовленнєвої діяльності, як виконавча діяльність і творчість. Творчість об'єднує художню, ігрову та пізнавальну активність дошкільників. Для виникнення та активізації творчих проявів дітей варто створити специфічні сприятливі умови. У статті проаналізовано основні засоби змістового впливу на розвиток творчих здібностей особистості дитини в художньо-мовленнєвій діяльності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку творчих здібностей дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності.

Ключові слова: дитяча творчість, творчі здібності, художньо-мовленнєва діяльність, діти старшого дошкільного віку, педагогічні умови.

Постановка проблеми. Питання дитячої творчості, розвитку творчих здібностей у різних видах діяльності дошкільників у закладі дошкільної освіти не втрачає своєї актуальності. Природа виникнення та розвитку дитячої творчості була і залишається предметом досліджень філософів, педагогів, психологів та представників інших галузей науки. Почасти джерело творчості розглядають як результат внутрішніх сил. У цьому сенсі становлення творчих здібностей зводиться до некерованого спонтанного процесу. Але більш вираженою й доказовою здається інша позиція: спонукальні джерела дитячої творчості існують у самому житті, і на її розвиток можна активно впливати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку творчих здібностей особистості присвячені дослідження відомих філософів (В. Андрущенко, Г. Сковорода, В. Пономарьов),

психологів (Г. Айзенк, Д. Богоявленська, Л. Виготський, А. Дзюкіні, С. Каплан, О. Леонт'єв, Н. Лейтес, А. Маслоу, В. Моляко, Ж. Піаже, А. Подд'яков, Б. Теплов, Е. Фромм, В. Шадриков та ін.) і педагогів (Н. Ветлугіна, Н. Гавриш, Н. Карпинська, В. Матюшкин, Є. Фльорина та ін.). Сучасні дослідження вчених також висвітлюють різноманітні питання дитячої творчості і розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, як-от: психологія творчого конструювання (І. Біла), теоретико-методичні засади формування творчої спрямованої особистості (О. Семенов), розвиток творчого потенціалу дошкільників (Ю. Гулько), формування креативності дошкільників (В. Дихта-Кірфф), психологічні умови розвитку творчої уяви (І. Грузинська), розвиток художньо-творчої активності дошкільників засобами живопису (Т. Житнік), використання різноманітних засобів у розвитку

творчих здібностей дітей дошкільного віку, наприклад, комп'ютерних ігор (О. Андрощук), мистецтва (І. Новоселецька) та ін.

Метою статті є виявлення педагогічних умов, які сприятимуть розвитку творчих здібностей старших дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності.

Виклад основного матеріалу. На думку багатьох дослідників дитячої творчості (Д. Богоявленська, Т. Дуткевич, В. Моляко, Н. Короткова, К. Приходченко та ін.), її варто розуміти у взаємозв'язку з такими важливими рисами особистості, як самостійність, оригінальність, ініціативність, зацікавленість та ін. Усі ці якості проявляються у створенні дитиною суб'єктивно значущого для неї продукту – малюнка, конструкції, гри, оповідання, створення невідомих раніше деталей [3]. Усе це по-новому характеризує створюваний дитиною образ: різні варіанти зображень, ситуацій, рухів, характеристик героїв, інших дій, застосування засвоєних раніше способів зображення або засобів виразності в новій ситуації [7]. Дитяча творчість – це процес творення образів із казки, оповідання, гри – у драматизації, малюванні, пошук шляхів і способів розв'язання завдань [11]. Дитяча творчість зазвичай має колективний характер. У дошкільному віці різні види творчості і творчих здібностей розвиваються в різних видах діяльності [3; 6; 7; 8; 11].

Творчість посідає значне місце в художньо-мовленнєвій діяльності дошкільників. Художньо-мовленнєва діяльність є одним із найулюбленіших способів самовираження дитини. Як зауважує Н. Гавриш, дитяча творчість характеризується тим, що дитина «емоційно ціннісно ставиться до твору через художнє слово, <...> висловлює свої думки, почуття, стан, настрої, фантазії в оригінальних власних творах» [5, с. 60–61].

Творчість відбувається в організованих формах або за ініціативи дітей, поза спеціальними заняттями [5]. Творчість, на думку Н. Гавриш, є те, що об'єднує всі різноманітні прояви художньої, ігрової та пізнавальної активності дошкільників [5, с. 15]. Вона є природною для дітей дошкільного віку, адже уможливорює самовираження і самореалізацію [5, с. 15]. Ініціативна художньо-мовленнєва діяльність базується на досягненнях, знаннях, досвіді дитини, які вона здобула в процесі навчання [5, с. 15]. Для виникнення та активізації творчих проявів дітей слід створити сприятливі умови – занурити їх у світ творчості, оточити необхідними художніми матеріалами, урізноманітнити їхній художній, естетичний, емоційно-чуттєвий досвід. Важливо, щоб дорослі, які оточують дитину, теж виявляли інтерес до художньо-мовленнєвої діяльності, спрямовували її інтереси та дії [5, с. 16].

Особливе місце в художньо-мовленнєвій діяльності займають театральна і літературна творчість. Театральна творчість супроводжується здатністю дитини театралізувати творчу сюжетно-рольову гру, вигадувати казку і засоби для її театральної

реалізації, обирати ролі та виконавців для вистави. Під літературною творчістю розуміється здатність дитини самостійно складати розповіді, оповідання і казки. Така дитина, як зауважує А. Богуш, володіє образним мовленням, охоче бере участь в іграх-драматизаціях, інсценуваннях, літературних вечорах та самостійно організовує театралізовані ігри, вибірково та ціннісно ставиться до літературного твору через художнє слово, формуючи власний художній смак, ідентифікує почуття і вчинки персонажів із власними [1, с. 60].

Здатність до творчості у тому чи іншому виді діяльності і є творчою здібністю. Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідники по-різному трактують поняття «творчі здібності». Так, вчені (С. Баган, Е. Зверєва, В. Моляко, Т. Москалець, Т. Равлюк) розглядають *творчі здібності* як синтез характеристик особистості, які визначаються ступенем відповідності певного виду творчої діяльності вимогам до неї та зумовлюють результативність такої діяльності [7].

У психології (В. Моляко, Е. Фромм та ін.) *творчі здібності розглядаються* як «здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, спрямованість на відкриття нового і здатність глибокого усвідомлення свого досвіду» [7, с. 4; 8, с. 12].

Специфічне поєднання здібностей найвищого рівня, а також інтересів, потреб, що сприяють виконанню певної діяльності на якісно високому рівні, відмінному від умовного «середнього» рівня, називають обдарованістю [11]. Вчені (Д. Богоявленська, Д. Гілфорд, П. Торренс та ін.) виокремлюють інтелектуальну та творчу обдарованість.

К. Приходченко визначає поняття «*творча обдарованість*» як «індивідуальний творчий мотиваційний і соціальний потенціал, що дає змогу отримати високі результати в одній (або більше) із таких сфер: інтелект, творчість, соціальна компетентність, художні, психологічні та біологічні можливості» [11, с. 22].

Д. Богоявленська досліджує творчу обдарованість як інтелектуально-мотиваційну ініціативність. На її думку, «творчі здібності розвиваються нерівномірно, оскільки існує два піки цього розвитку: найяскравіший сплеск їх прояву відбувається у віці 10 років, другий – в юнацькому віці. Однак евристичний рівень творчої обдарованості починається зі старшого дошкільного віку» [3, с. 39].

К. Приходченко зазначає, що найвищим ступенем розвитку здібностей є *талант* як система «якостей, особливостей, яка дозволяє особистості досягти видатних успіхів в оригінальному здійсненні творчої діяльності» [11, с. 48].

Відомі психологи та педагоги (Н. Ветлугіна, Л. Виготський, В. Давидов, О. Запорожець, В. Кудрявцев, О. Кульчицька, М. Поддьяков та ін.) довели, що творчі здібності яскраво проявляються в дошкільному дитинстві й розвиваються у

процесі спеціально організованого навчання, коли діти оволодівають суспільно виробленими засобами діяльності [5; 9].

Б. Теплов, слідом за С. Рубінштейном, стверджував, що «здібності завжди є результатом розвитку, адже здібність не може виникнути поза відповідною конкретною діяльністю. Здібності не тільки виявляються й існують у певній діяльності, вони в діяльності народжуються і розвиваються, так, наприклад, творчі мовленнєві можуть розвиватися тільки в літературній діяльності» [12, с. 220–222].

А. Богуш вказує на міцний зв'язок між такими компонентами художньо-мовленнєвої діяльності, як виконавча діяльність і творчість, оскільки «перший вимагає творчого прояву, і тільки за таких умов у виконанні будь-якого твору (читання вірша напам'ять, переказі, інсценуванні) дитина виявляє свою індивідуальність, своєрідність власного художнього бачення» [2, с. 115]. Водночас, як зауважує А. Богуш, відтворення класичного зразка художнього мовлення через виконавчу діяльність полегшує усвідомлення дитиною зв'язків між подіями і персонажами, оцінку, порівняння, узагальнення, що веде до встановлення залежності впливу засобів художньої виразності від змісту. Усе це, на думку дослідниці, є обов'язковим етапом засвоєння дитиною способів художньо-мовленнєвих дій, важливим етапом переходу до власної творчості [2, с. 120].

У розвитку творчих здібностей дошкільників важливою є роль дорослого. Завдання вихователя – організувати процес творчого пошуку, йдучи від простого до складного: створювати ситуації, що сприяють творчій активності та спрямованості дошкільника, розвивати його уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші творчі завдання [2].

У дослідженнях розвитку дитячої творчості в художньо-мовленнєвій діяльності визначають основні засоби змістового впливу на розвиток творчих здібностей дошкільників, як-от: «стимулювання проблемного відтворення дітьми змісту літературного твору на основі їхніх власних уявлень; завдання та ігри, спрямовані на пізнання дітьми літературного тексту як особливої форми художнього спілкування, усвідомлення позицій партнерів (однолітків, педагога) по спілкуванню, розуміння думок та переживань персонажів та інших людей; етичні бесіди як своєрідні літературні дискусії, що мають на меті в процесі спільної творчої взаємодії дітей і педагога сприяти їх оволодінню системою засобів художньої літератури, відкривати для них реальність смислу твору, реальність виражених у ньому переживань через створення паралелей із власним емоційним світом, з'ясування нових для дошкільників питань і проблем» [9, с. 232].

Окрім цього, з метою розвитку творчих здібностей старших дошкільників у процесі художньо-мовленнєвої діяльності доцільно використовувати розігрування коротеньких сценок на різноманітну тематику. Ігри-драматизації, складання казок, невеличких оповідань та розповідей є ефективними формами розвитку творчих здібностей дошкільників. Матеріалом роботи педагога в цьому напрямі є використання українського фольклору в поєднанні з традиціями, обрядами, на які багатий наш народ. Усе це дає змогу під впливом набутих вражень висловлювати свої думки і водночас сприяє розвитку творчих здібностей [9, с. 232].

Важливим чинником творчого розвитку дітей дошкільного віку є створення умов, що сприяють формуванню творчих здібностей. Вважаємо, що творчі здібності дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності будуть розвиватися ефективно, якщо забезпечити такі педагогічні умови. Опишемо їх.

Невід'ємною умовою у процесі виховання творчої особистості варто вважати роль вихователя, його гуманне ставлення до дітей. Реалізація цієї умови полягає у створенні творчої атмосфери в групі ЗДО, що знаходить своє вираження в доброзичливому й уважному ставленні однолітків та дорослих до творчих проявів дитини. При цьому навчання як «цілеспрямований, науково обґрунтований і методично забезпечений процес, метою якого є формування готовності дитини до відповідної діяльності», розглядається як універсальна умова [9]. З-поміж прийомів навчання, спрямованих на створення емоційного комфорту, важливе місце займає порада вихователя, що поєднує в собі як стимулюючий вплив на дитину, так і певні пропозиції щодо можливостей знаходження раціональних способів виконання того чи іншого творчого завдання. Особливість використання поради полягає в тому, що вона висловлюється в доброзичливій і ненав'язливій формі [11]. Усе це вказує на те, що першою умовою розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку буде *створення гуманного освітньо-виховного середовища, сприятливого психологічного клімату в розвитку творчих здібностей старших дошкільників*.

Виявлення безпосередніх чуттєвих вражень становлять найціннішу якість, що сприяє формуванню в дошкільників активної морально-естетичної позиції. Власне уява, забезпечуючи зародження художнього образу у творчому процесі, має свої особливості в період дошкільного дитинства. Образам уяви дошкільників притаманні особлива яскравість, наочність, рухомість і незмінність [11]. Діти намагаються відтворити привабливі, на їхню думку, образи. Уява старшого дошкільника частіше за все має репродуктивний характер, коли образ створюється на підставі сло-

весного опису тієї чи іншої події, епізоду, персонажа або сприйняття відповідної графічної моделі тощо. Водночас на цьому етапі в дитини закладаються основи творчої уяви, яка дає змогу створювати нові, оригінальні образи [11].

Отже, розвиток творчих здібностей старших дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності передбачає формування в них емоційно-оцінного ставлення до дійсності. Звідси – друга педагогічна умова: *формування в старших дошкільників емоційно-оцінного ставлення до дійсності з метою творчого відтворення своїх вражень у різних видах художньо-мовленнєвої діяльності.*

Відомо, що розвивати творчі здібності можна, лише орієнтуючись на індивідуально-психологічні особливості дошкільників та психологічну готовність вихователя до реалізації методів роботи з дітьми дошкільного віку. Вибір методів творчої роботи залежить від вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку, їхнього розвитку, інтересів, характеру. Максимальний позитивний ефект виховання досягається лише тоді, коли «вектори» педагогічного, батьківського, суспільного (усі види середовища, масові засоби комунікації) виховання збігаються за спрямуванням та є творчими за суттю, формами і характером поставлених цілей. Отже, незаперечною буде така педагогічна умова, як *врахування інтересів та індивідуальних особливостей старших дошкільників.*

Щодо об'єктивної природи творчості дитини, то сучасна наука вважає, що первісною формою її прояву є синкретична творчість, тобто така, в якій окремі види мистецтва ще не відокремлені й неспеціалізовані [3; 9]. Цей факт вказує на спільний корінь, з якого виокремилися всі види дитячого мистецтва. На думку дослідників (П. Блонського, Л. Виготського, О. Леонтьєва, Н. Ветлугіної), цим спільним коренем виступає дитяча гра, яка служить підготовчим етапом для подальшої творчої діяльності. Водночас різноманітність форм прояву художньої, пізнавальної, ігрової активності дітей об'єднана словесною творчістю. Словесна творчість яскраво реалізується в художньо-мовленнєвій діяльності. Художньо-мовленнєву діяльність дітей дошкільного віку слід розглядати у взаємозв'язку з іншими видами діяльності, оскільки вона пов'язана зі сприйманням літературних творів, виконанням їх, відтворенням, супроводжується образним, виразним мовленням, словесною творчістю і спрямована на самореалізацію дитини в період її дошкільного дитинства. Отже, тут правомірно говорити про таку педагогічну умову, як *взаємозв'язок різних видів художньо-мовленнєвої діяльності з метою творчого розвитку старших дошкільників.*

Основу творчого процесу становлять утворення з пережитих вражень нової дійсності, яка відповідає потребам самої дитини, іншими словами, «комбінування старого в новому поєднанні» (Л. Виготський) [4, с. 18]. У зв'язку з цим, на думку

Л. Виготського, якщо ми хочемо створити міцні основи для творчої діяльності дитини, необхідно поширювати її досвід [4, с. 18].

На думку Н. Короткової, варто, використовуючи тексти як смисловий фон і стимул для продуктивної пізнавально-дослідницької діяльності, гри, проводити аналогії між подіями, які відбуваються з персонажами, їхніми переживаннями, роздумами і власною діяльністю дітей [6, с. 34]. На нашу думку, принцип використання художніх текстів як смислового фону і підказки може застосовуватися у вигляді словесної творчості дітей: корисним і захопливим є ініціювання дорослим відтворення і продовження словесного експериментування персонажів творів; через художні тексти можна відкрити дітям можливості творчої побудови сюжетів, розвивати сюжетоскладання як елемент словесної та ігрової творчості [10]. Вважаємо, що словесні ігри й досліди персонажів стають джерелом власної творчості дітей – складання віршів, загадок (результати можна оформити у вигляді книжечки з малюнками), ініційованих дорослим ігор-експериментів (пошук рими). Гарним приводом для спільної гри – складання – може слугувати будь-який сюжет великого художнього твору, який зацікавив дітей, викликав у них бажання продовжити пригоди улюблених персонажів [10].

Зважаючи на все вищесказане, визначимо наступною педагогічною умовою *використання художньої літератури як смислового фону для активізації пізнавально-творчої діяльності старших дошкільників.*

Зауважимо, щоб дібрати художні твори для читання дітям і використовувати їх як смислове тло для інших видів діяльності, педагог сам має добре орієнтуватись у текстах, принаймні, попередньо прочитати їх і визначити, які з них можуть сподобатись дітям групи. Адже дуже важливо, щоб читання книг не стало вимушеною дією; книга має розвивати дитину і водночас приносити їй задоволення.

Успішність формування психічних процесів й утворень, що становлять базис готовності до творчої діяльності, залежить від спрямованості дібраних вихователем методів та прийомів керівництва творчою діяльністю дітей. Стимулюючи творчу діяльність дітей, спонукаючи їх до творчого пошуку системою методів, демонструванням раціональних способів утілення задуму, безпосереднім керівництвом і співпрацею із дітьми, вихователь надає цьому процесу ту спрямованість, яка в кінцевому результаті притаманна творчості [5]. Отже, важливою є й така педагогічна умова, як *творча спрямованість у доборі вихователем методів та прийомів керівництва художньо-мовленнєвою діяльністю старших дошкільників.* Означена педагогічна умова пов'язана з усіма іншими педагогічними умовами, але особливо тісно вона пов'язана з попередньою, яка може слугувати одним із засобів її реалізації.

Як переконливо доводять досвідчені педагоги-практики, важливу роль у розвитку творчих здібностей відіграє створення необхідних умов для самостійних дій дошкільників, коли при цьому стимулюється їхній досвід. Однак діти дошкільного віку почасти не уміють самостійно використовувати свої знання на практиці, а також не завжди можуть перебороти труднощі у процесі виконання творчого завдання. Тому дуже важливо, щоб вихователь сприяв встановленню зв'язку між їхніми наявними знаннями, вміннями і навичками та тим завданням, що потрібно виконати. На кожному занятті, під час якого виконуються творчі завдання, варто створювати такі ситуації, в яких дитина могла б свідомо підійти до вибору оптимального варіанту творчого рішення. При цьому дитина спирається на власний життєвий досвід, ставлення до того чи іншого предмета або явища, бажання розділити свої враження з дорослими та однолітками. Зміст творчих завдань різноманітний. Так, наприклад, дітям пропонується «подарувати дарунок» до дня народження ляльковому або казковому персонажеві у вигляді вірша, «казки про нього», доповнити композицію одним із персонажів відомого літературного тексту та ін. Тому останньою педагогічною умовою буде *створення можливостей творчого прояву в самостійному виборі старшими дошкільниками рішень у процесі художньо-мовленнєвої діяльності*.

Висновки і пропозиції. Як бачимо, всі запропоновані педагогічні умови взаємопов'язані і потенційно сприятимуть розвитку творчих здібностей старших дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в перевірці запропонованих педагогічних умов розвитку творчих здібностей дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності.

Monke O., Bolotenko T. Pedagogical conditions of development of creative abilities of children of senior preschool age in artistic and speech activity

The article analyzes the problem of creativity and development of creative abilities of preschool children. The pedagogical conditions for the development of creative abilities in the artistic and speech activity of senior preschoolers are formed. The key positions of the research have been clarified. Children's creativity is understood as the creation by a child of a product subjectively significant for him, and is characterized by the fact that the child emotionally and value-wise relates to the work through the artistic word. Literary creativity is understood as the child's ability to compose stories, stories and fairy tales. The phenomenon of «creativity» is defined differently. In particular, as the ability to find solutions in unusual situations; focus on discovering new and the ability to deeply understand their experience; synthesis of personality traits, which are characterized by the degree of compliance of a certain type of creative activity with the requirements for it, and determine the effectiveness of such activities. Creative talent is seen as an individual creative motivational and social potential that allows you to get high results in one (or more) of the following areas: intelligence, creativity, social competence, artistic, psychological and biological capabilities. Talent is understood as a system of qualities and features that allows individuals to achieve outstanding success in the original implementation of creative activities. Creative abilities are clearly manifested in preschool childhood and develop in the process of specially organized learning, in particular in artistic and speech activities. The connection between such components of artistic and speech activity as performing activity and creativity is especially strong. Creativity combines artistic, playful and cognitive activity of preschoolers. Specific favorable conditions should be created for the emergence and activation of children's creative manifestations. The article analyzes the main means of semantic influence on the development of creative abilities of the child's personality in artistic and speech activities. We see prospects for further research in the experimental verification of pedagogical conditions for the development of creative abilities of preschoolers in artistic and speech activities.

Key words: children's creativity, creative abilities, artistic and speech activity, children of senior preschool age, pedagogical conditions.

Список використаної літератури:

1. Богуш А.М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Одеса, 2004. 112 с.
2. Богуш А.М. Теоретичні засади художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. *Педагогіка і психологія*. 1988. № 3. С. 112–121.
3. Богоявленська Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов, 1983. 173 с.
4. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк. Москва : Просвещение, 1967. 96 с.
5. Гавриш Н.В. Художнє слово і дитяче мовлення : Редакції загальнопедагогічних газет. Київ, 2005. 128 с.
6. Короткова Н. Художественная литература в образовательной работе с детьми старшего дошкольного возраста. *Дошкольное воспитание*. 2001. № 8. С. 33–35.
7. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Психологічна газета*. 2005. № 6. С.4-6.
8. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач .: Киев : Рад. Школа, 1983. 101 с.
9. Монке О.С. Вплив художньо-мовленнєвої діяльності на розвиток творчих здібностей дошкільників. *Науковий вісник*. 2007. № 11. С. 229–233.
10. Монке О.С. Українська література для дітей дошкільного віку. Навчальний посібник. Одеса, 2010. 350 с.
11. Приходченко К.І. Витоки творчості. Розробки уроків та позакласних заходів з розвитку творчих здібностей учнів : посібник. Донецьк : Сталкер, 1998. 416 с.
12. Теплов Б.М. Избранные труды. Москва, 1985. С. 214–248.